

УДК 821.162.1'42

СПЕЦИФИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕАЛІЙ-АНТРОПОНІМІВ В ІСТОРИЧНІЙ ПРОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Ю.І. КРАШЕВСЬКОГО „ГРАФІНЯ КОЗЕЛЬ”)

Васейко Ю.С.

XVIII століття було цікавою епохою в історичному процесі багатьох європейських держав. Це час яскравих і трагічних подій, непересічних громадських та політичних діячів, воєн, повстань, зрад, міжусобиць, які знайшли відображення у художній формі. Хоча відомий польський письменник Ю.І. Крашевський не був їх сучасником, проте його твори засвідчують добру обізнаність автора у житті тогочасної Європи. Особливий інтерес письменника викликала історія Саксонії. Перебуваючи у Дрездені протягом 1863-1884 років, Ю.І. Крашевський вивчив майже усю доступну на той момент літературу, рукописні матеріали про події в житті країни під час правління Августа II та Августа III. Почерпнута з історичних джерел інформація була покладена в основу „саксонського циклу” польського письменника, до якого увійшло 13 творів. Серед них своїм романтичним спрямуванням вирізняється роман „Графиня Козель”, у котрому автор змальовує реальні події й автентичні постаті Саксонії XVIII століття.

Майже документальний чи навіть хронікальний характер фактуального рівня твору зумовлює багатство позатекстової інформації, що, природно, здебільшого генерується історичними джерелами. *Завданням* нашої статті є семантичний і семіотичний аналіз екстратекстових одиниць, котрі функціонують у змістовій структурі зразків історичної прози, а саме романі „Графиня Козель”, опис реалій-антропонімів як компонентів основної та додаткової смислових площин. *Актуальність* роботи зумовлена тим, що цей аспект лінгвістичного вивчення художнього твору не є достатньо висвітленим у вітчизняній мовознавчій науці. Питаннями літературної ономастики особливо активно займаються польські вчені. Класикою є статті Ч. Косиля, К. Римута. В українській лінгвістиці ця проблема представлена у працях Л. Колоколової, І. Маруніч, М. Мельник, А. Немировської.

Особливістю семантичного поля художнього тексту є те, що воно акумулює у своїй структурі власне мовний і позамовний контексти. Під останнім розуміють функціонування мовної одиниці, котре створюється екстралінгвальними обставинами, зовнішньою ситуацією спілкування, культурними традиціями етносу тощо [1, с.251]. Одним з компонентів позамовного контексту є контекст культури, що реалізує свій потенціал через вертикальний контекст, який переважно є другорядним відносно горизонтального, адже генерує конотативну інформацію, становить опозицію лінійному.

Проте натрапляємо на такі умови існування вертикальної площини, коли вона не функціонує у ролі додаткової змістової категорії, як це фіксуємо у більшості творів. Генерована нею інформація бере активну участь у формуванні основних тематичних

ланцюгів фактуального рівня – горизонтального контексту. Це створює ефект об'ємнішого змісту. Таку специфіку вертикальної площини виявляємо у художній літературі досить рідко. Найчастіше злиття вертикального й горизонтального контекстів відбувається в історичних творах, що, у свою чергу, пояснює особливість інформаційної структури таких текстів, яка має реальне підґрунтя. Якщо будь-який художній твір – сфотографований момент дійсності, переданий крізь призму авторського світобачення, то характерною рисою текстів на історичну тематику є мінімізація особистого (авторського) втручання у процес відображення. З зовнішнього світу надходить інформація, яку письменник опрацьовує і передає через центральну ланку комунікативного ланцюга „автор – твір – читач” у найменш, порівняно з іншими літературними жанрами, суб'єктивному трактуванні. Звісно, про повну об'єктивність й абсолютну відсутність певного художнього вимислу не слід твердити, однак в історичних творах вони мають менший вияв. Не є винятком і роман Ю.І. Крашевського „Графиня Козель”. Хоча в основу твору покладена історія кохання короля Саксонії Августа II та графині Козель, проте їх романтичні стосунки строго обмежені рамками політичних категорій, що зумовлено тогочасними суспільними реаліями. Офіційна коханка короля ставала одним з активних діячів державного життя. Письменник не зміг би розповісти історію трагічного кохання без змалювання придворного оточення, зовнішньо- й внутрішньополітичних подій, які формують семантичне наповнення вертикальної площини твору.

Вертикальний контекст роману „Графиня Козель” є надзвичайно багатим, адже акумулює відомості, котрі генерують семіотичні системи, що співвідносяться як із загальнокультурним фондом, так і національно-маркованим. У творі виділяємо екстратекстові одиниці, пов'язані з культурно-історичним процесом Саксонії, Польщі, Швеції, що зумовлено особливостями тогочасної європейської політики, коли кордони держав часто змінювалися, економічні контакти були потужними і под. Проте оскільки у романі розповідається про життя Саксонії, тому найбільш продуктивною є група екстратекстових одиниць, співвідносних саме з цією державою. Найчисельнішими є номінації, котрі презентують семантичну групу „Реалії політичного й економічного життя”, а саме підгрупу „Політичні, громадські, військові діячі”. Лексично названу групу представляють антропоніми, які інтегрують у смисловій структурі певний об'єм культурно-історичної інформації, своїм звучанням викликають в уяві читача реальні образи [Див. 2, с.5].

Ю.І. Крашевський в ономастичний простір роману вводить такі оніми, як **August II Mocny** (походив з династії Веттенів, син електора Яна Єжего, з 1694 року – саксонський електор), **Hoffman** (улюблений камердинер Августа II, а пізніше Августа III, організував романтичні зустрічі для короля), **hrabia Taparel Lagnasco** (міністр саксонського кабінету), **Wackerbarth** (військовий генерал, дипломат, міністр кабінету в 1710-1721 роках), **Watzdorf** (1715-1721 роках – міністр внутрішніх справ), **Hoym** (займав ряд важливих посад у внутрішній адміністрації держави, у 1706-1715 роках – міністр внутрішніх справ), **Kyaw** (барон, саксонський генерал), **Beichling** (допомагав Августу II одержати польську корону, у 1699-1703 роках – великий канцлер) та ін.

Окремі антропоніми функціонують лише як елементи вертикального контексту. Інформація, яку вони генерують, бере участь у формуванні додаткового плану оповіді, вона стає фоном для розкриття основних сюжетних ліній, для увиразнення інших відомостей. Так, наприклад, розповідаючи про графа **Vitzthum**, автор називає ще одного

королівського фаворита – **Flemminga**. Ю.І. Крашевський згадує цього саксонського генерала, дипломата, щоб в імпліцитній формі подати інформацію про політичні вподобання та позицію Vitzthum при дворі, вказуючи, що він „był na stronie i na rozór niżej od Flemminga”. Проте фіксуємо у творі групу антропонімів, котрі одночасно активно функціонують у вертикальній і передусім в горизонтальній площинах. Поліфункціональність властива антропоніму **Hoym**. Це прізвище відомого державного діяча, який є одним з героїв роману: він чоловік графині Козель – з ним пов'язаний розвиток певних сюжетних ліній фактуального рівня. Однак інформація про його політичну діяльність, представлена як імпліцитно, так і експліцитно, формує один з сегментів семантичного поля „політичне життя Саксонії у XVIII столітті” вертикального контексту.

У названій групі натрапляємо на одиниці, співвідносні з історією Пруссії, Польщі, Швеції та інших європейських країн: **Fryderyk I Pruski** (з 1688 року був пруським електором, коронувався як перший пруський король у 1701-1713 роках), **Zofia Karolina** (дружина пруського короля Фридерика), **Stanislaw Leszczyński** (завдяки підтримці Карла XII у 1704 році був обраний польським королем), **Radziejowski** (польський кардинал, котрий виступав проти Августа II), **Szaniawski** (за підтримки Августа II став куявським єпископом, а згодом краківським), **Karol XII** (шведський король у 1697-1718 роках), **Rhendkyöld** (шведський генерал, брав участь у війні в Польщі в 1701-1708 роках), **książę Marlborough** (один з найвидатніших англійських дипломатів), **Fryderyk IV** (датський король у 1699-1730 роках, воював проти шведського короля Карла XII). Проте ці оніми існують всередині загального (саксонського) ономастичного простору твору. Оскільки вони є спорадичними елементами у структурі вертикального контексту, основне їх функціональне навантаження виявляємо у доповненні інформації щодо основних етапів тогочасної саксонської історії. Наприклад, згадуючи шведського короля, письменник не має на меті розповісти про його правління, він вводить цей антропонім для характеристики Августа II, який програв битву Карлові XII.

Зважаючи на те, що при королівському дворі дуже поширеним був фаворитизм, у тогочасному політичному житті, а саме інтригах, чимала роль відводилася коханим жінкам Августа II або відомих вельмож. Якщо зазвичай групу „Політичні, військові, громадські діячі” формують переважно чоловічі антропоніми, то у романі „Графиня Козель” активними є також жіночі. Фіксуємо такі оніми: **Lubomirska** (донька литовського стольника, фаворитка Августа, яка народила королю сина), **Rachel Charlotta Vitzthumow** (дружина королівського улюбленця Vitzthumow), **baronowa Glasenapp** (відома інтриганка при саксонському дворі), **Duparc** (французька танцівниця, з якою Август II познайомився під час кампанії на Рейні проти французів), **Maria Denhoffowa** (донька маршалка Белінського, протягом певного періоду була фавориткою Августа II).

Декодувати екстратекстову інформацію, котру генерують названі антропоніми, досить часто допомагає сам автор, представляючи її в експліцитній формі. Розповідаючи про **Henriet Duval**, Ю.І. Крашевський подає коротку історію її роману з Августом II (*List był od Henriet Duval, którą król, szukując Cosel, poznał w Warszawie, i donosił Augustowi o narodzeniu córki...*). Проте здебільшого для повноцінного розуміння змісту фактуального рівня прочитання твору читачеві необхідно скористатися позатекстовими джерелами, а саме історичними. Так, наприклад, репліка Тапареля – *Znudził się Lubomirską, oczywista rzecz* – нічого не скаже реципієнтові про цю жінку. Автор тільки називає прізвище

фаворитки, очікуючи, що реципієнт володіє відомостями про її походження, стосунки з королем.

Отже, семантичне поле реалій-антропонімів у змістовій структурі роману Ю.І. Крашевського „Графиня Козель” є досить розвиненим. Воно не обмежене умовними кордонами Саксонії, у ньому функціонують одиниці, співвідносні з історичними процесами інших європейських держав або територій, які тимчасово були підвладні Саксонії. Рівень імпліцитності тих чи тих реалій є різним. Письменник досить часто полегшує процес перцепції читачем смислу екстратекстових елементів, що зумовлено специфікою змісту твору. Тому окремі реалії-антропоніми функціонують одночасно у структурі як вертикального, так і горизонтального контекстів, котрі в свою чергу у певні моменти зливаються в єдиний змістовий континуум. Таке явище є специфікою зразків історичної прози, що пояснюємо особливостями семантичної структури творів такого типу.

Список літератури

1. „Українська мова”. Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, та інші. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
2. Kosyl Cz. Nazwy własne w prozie Jarosława Iwaszkiewicza. – Lublin, 1992. – 138 s.

Поступила до редакції 14.04.2006 р.

УДК 811.161.2.'373.7

**ОСОБЛИВОСТІ ПОДАННЯ ТА СПОСОБИ ТЛУМАЧЕННЯ ЗНАЧЕНЬ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У „СЛОВНИКУ БОЙКІВСЬКИХ ГОВІРОК”
М.Й. ОНИШКЕВИЧА**

Ващенко І.А.

Перші спроби висвітлення теоретичних проблем української фразеографії припадають на II половину XIX – поч. XX ст. У той час учені та фольклористи проводять активну роботу щодо упорядкування стійких сполучень слів, результатом якої є видання як збірок, так і фундаментальних праць, у яких фіксуються ФО. “Основи фразеографічної практики були закладені в XIX ст., – наголошує український фразеолог Ю.Ф. Прадід, – незважаючи на те, що самі терміни “фразеографія” і “фразеологічна одиниця” почали вживатися значно пізніше” [1, с.115]. Надзвичайно поживився інтерес до вивчення фразеології з середини XX ст. Розглядалася і природа фразеологізмів, і їх стилістична роль, характеристика і класифікація і т.і. Питання збору і систематизації народної фразеології (фольклорної, діалектної) розглядалися в працях Й.О. Дзєндзелівського, А.А. Москаленка, П.С. Лисенка, С.П. Бевзенка та ін. Але практично не порушувалися питання подання, способи тлумачення значень фразеологічних одиниць у діалектологічних збірках XX століття. Все більше лінгвістів доходять висновку про необхідність детального дослідження саме діалектної фразеології. „Опис діалектного фразеологічного матеріалу – одне з найневідкладніших завдань українських лексикологів та лексикографів” [2, с.31].

У 1984 році українська лексикографія збагатилася такою значною працею як „Словник бойківських говірок” Михайла Йосиповича Онишкевича. Це словник одного з найдавніших говорів південно-західного наріччя української мови. Він містить цінні мовні факти, несприятиманні будь-яким іншим говорам України і літературній мові взагалі. Видається важливим те, що автор Словника фіксує та використовує у своїй роботі матеріали багатьох діалектологічних експедицій та різноманітних діалектних словників, починаючи з 30-х років XIX ст. Найціннішим для нас є те, що до Словника введено багатий і різноманітний фразеологічний матеріал (275 словникових статей містять більше 300 ФО).

М. Онишкевич подає у словникових статтях фразеологічні одиниці кількома способами:

1. Діалектні фразеологічні звороти наводяться після викладу значення, що закінчується крапкою з комою, і позначаються ромбом, наприклад: *ЛІПИТИ* 'ліпити'; ♦ *твасту л'іпиту* [С.К-ло Км., Р-ки Км.] 'кричати', 'верещати'. – *Йа чув, йак його жінка твасту л'іпила.*